

DONATAS BRANDIŠAUSKAS

Vilniaus universitetas

AUTOCHTONŲ GALIOS SAMPRATOS BEI RAIŠKA: UŽBAIKALĖS (RYTŲ SIBIRAS, RUSIJA) OROČĖNŲ-EVENKŲ ATVEJO KOMPARATYVINĖ STUDIJA

Autochthones Concepts of Power and Expression:
Zabaikal (East Siberia, Russia) Orochen-Evenki Occasion
Comparative Studies

SUMMARY

Drawing on ethnographic and comparative sources, this article investigates the underdeveloped concepts of power and luck in the anthropology of circumpolar societies. It shows that the vernacular notion of Siberian mastery can be described as relational forms of power intrinsic to interactions among humans, animals and spirits associated with different places, material objects and experiences of luck. Hence, the article suggests that hunters and reindeer herders of Zabaikal'e engage in complex relations of cooperation with other persons aiming to gain luck and maintain well-being, while at the same time relying on aggression to achieve hunting and herding success. This research is critical of statements found in countless circumpolar ethnographies that non-human beings give themselves to hunters and herders as long as they are treated with respect. Rather it will be suggested that these power interactions with other beings are rather based on complex relations as well as experiences infused with anxiety, ambiguity and doubt.

SANTRAUKA

Oročėnų sėkmės bei galios sampratų raiškos analizė tapo svarbi atskleidžiant autochtonų santykius su kitais asmenimis (dvasiomis, gyvūnais bei žmonėmis) taigos vietovėse bei siekiant sėkmės medžioklėje bei elnių auginime posovietinėje aplinkoje. Naudojant etnografinius ir lyginamuosius šaltinius straipsnyje tiriamos šiaurės tautų antropologijoje mažai atskleistos galios bei sėkmės sąvokos. Teigiama, jog Sibiro autochtonų

RAKTAŽODŽIAI: galia, sėkmė, dominavimas, kooperavimasis, asmens sampratos, oročėnai-evenkai, komparatyvistika.
KEYWORDS: power, luck, domination and cooperation, personhood, Orochen-Evenki, comparative studies.

galia pasireiškia veiksmais ir kraštovaizdžio suvokimu. Remiantis ilgalaikie antropologinių lauko tyrimo patirtimi ir etnografinės bei teorinės literatūros analize didžiausias dėmesys skiriamas galios veiksams, kai sėkmė yra pasiekama įgūdžių, žinių, diskurso strategijų ir empatijos dėka. Skiriamos kelios galios veiksų raiškos: agresija/dominavimas bei kooperavimasis. Siekiama kritiškai pažvelgti į romantizuotus teiginius, randamus daugybėje Šiaurės Amerikos etnografinių veikalų, jog gyvūnai dovanoja save medžiotojams, jeigu tik su jais pagarbiai elgiamasi. Čia teigiama, jog galios sąveikos yra paremtos daugiaprasmiškais santykiais bei patirtimis, pilnomis nerimo ir abejonės.

IVADAS. GALIA VAKARŲ TEORETIKŲ DARBUOSE IR SIBIRO AUTOCHTONŲ KASDIENYBĖJE

Šis straipsnis analizuoja oročėnų-evenkų medžiotojų bei elnių augintojų, gyvenančių Vitimo upės baseine, sąveikų posovietinėje erdvėje su žmonėmis, gyvūnais, dvasiomis bei kraštovaizdžiu modelius. Oročėnai-evenkai yra tungusų-mandžiūrų kalbinės grupės elnių augintojų ir medžiotojų nedidelė tauta, gyvenanti Vitimo, Kalaro, Olekmos, Aldano ir Zejos upių baseinuose pietrytinėje Rytinėje Sibiro dalyje.¹ Pagrindinis straipsnio objektas – galios bei sėkmės sampratų raiškos oročėnų-evenkų kasdienėse praktikoje analizė. Remiantis beveik dvejus metus trukusių antropologinių lauko tyrimų autoriaus patirtimis bei šiaurės tautų etnografinėmis bei lyginamosiomis studijomis, šiame straipsnyje bandoma atskleisti mažai analizuotas galios ir sėkmės sampratas.² Skirtingai nuo vakarietiško galios koncepcijų, Sibiro autochtonų galia gali būti geriausiai analizuojama per dinamiškus abipusius santykius su žmonėmis bei nežmogiškais asmenimis (dvasiomis, gyvūnais), neatsietus nuo veiksų bei vietovių. Straipsnyje bandoma palyginti Šiaurės Amerikos autochtonus studijuojančių antropologų galios santykių modelius bei Sibiro autochtonų galios patirtis bei vietines sampratas.

Vakarų tradicijoje populiariuose bei moksliniuose diskursuose galia yra dažnai suvokiama kaip „savaiame suprantamas reiškinys“³. Socialinių teoretikų modernistų darbuose galia buvo suvokiama kaip gebėjimas, asmeninis autoritetas ar statiška nuosavybė, pasireiškianti apibrėžtu statusu, kurį įkūnija vienas ar kitas asmuo.⁴ Tokia vien žmonių įkūnyta galia dažnai suprantama atsietai nuo plataus socialinių santykių lauko. Amerikiečių sociologas Dennisas Wrongas⁵ pasiūlo detalią teorinėje literatūroje randamą santykių klasifikaciją. Galia jis aprašo kaip gebėjimą pasiekti norimų rezultatų paveikiant kitus. Wrongas taipogi apibūdina skirtingas galios raiškos kategorijas: manipuliaciją, fizinės jėgos naudojimą ir tarpasmeninę įtaigą bei autoritetą.⁶ Vėliau ši Wrongo skirstymą ėmė papildyti naujos postmodernių teoretikų idėjos bei išvalgos. Socialinių mokslų teoretikas Michaelis Foucault⁷ galia siūlo suvokti ne tik kaip antagonistinį santykį, bet ir kaip galimus produktyvius tinklus bei pozityvius tarpusavio ryšius, kurie persmelkia socialinius santykius. Tokia galia gali pasireikšti kaip mobilizacijos bei bendradarbiavimo forma, kuri gali suburti sėkmingas rezistencijos formas.⁸ Anot Cockburn ir Hunter⁹,

tokia galia apima „energijų tekėjimą“ (*flow of energies*) bei „jėgą“ (*strenght*), pasireiškiančią per ryšį su kitais inspiruojant dialogą, transcenduojant būdingus galios santykius bei ribas tarp kitoniškumo bei „per empatiją be tapatumo“ (*empathy without sameness*) kuriant naujas tapatybės bei sąmoningumo formas. Taigi, Sibiro autochtonų, ypač oročėnų-evenkų galios analizės atveju galima kalbėti apie dvi galios raiškos formas: *galią virš* (*power over*) ir *galią kartu* (*power together*)¹⁰. „Galia virš“, arba agresija-dominavimas, pasireiškia kaip jėgos panaudojimas bei manipuliacija, tuo tarpu „galia kartu“ pasireiškia kaip tarpasmeninė įtaka bei kooperavimasis apimant tam tikrą jautrumą, prisiderinimą. Taigi oročėnų-evenkų galios raiška gali būti įvardyta Michailo Bakhtino¹¹ žodžiais kaip *dialogiškas* santykis tarp skirtingų veikėjų, kai šių santykių reikšmės yra pastoviai perkuriamos.

Kaip rodo mano etnografiniai tyrimai, oročėnų-evenkų galia (*ezhen*) yra taipogi neatsieta nuo sėkmės (or. *kutu*, rus. *udacha, fart*) patirčių. Skirtingai nuo vakarietiško sampratų oročėnų galios raiška nepasiriboja žmonėmis, bet yra būdinga santykiams tarp žmonių, gyvūnų, dvasių bei materialių objektų ir vietų. Visi išvardyti veikėjai oročėnų realybėje gali būti socialiniais asmenimis, turinčiais savo intencijas bei suvokimą, su kuriais gali būti kuriami socialiniai santykiai. Antropologinėje literatūroje jie yra vadinami nežmogiškais būtybėmis ar asmenimis (*non-human-beings, non-human-persons*)¹². Straipsnyje oročėnų galios raiška analizuojama per subsistencinių praktikų sėkmę taikant įgū-

džius, žinias, ritualines praktikas, multisensorinį budrumą, empatiją varžantis tarp skirtingų asmenų (įskaitant ir nežmogiškus asmenis). Lauko tyrimų duomenimis, oročėnų galia taipogi pasireiškia per bendradarbiavimo santykius bei agresiją (manipuliaciją, jėgą, prievartinę įtikinėjimą) siekiant subsistencinių praktikų rezultatų, kuri mažai atskleidžiama Šiaurės tautas tyrinėjančioje literatūroje. Išties oročėnai-evenkai medžiotojai bei elnių augintojai siekia sėkmės bei gerbūvio bendradarbiaudami su kitais asmenimis per moralinius išpareigojimus, dalinimąsi bei dovanų teikimą. Tokiuose santykiuose dvasia-šeimininkas rūpinasi medžiotojais bei elnių augintojais. Tačiau dažnai medžiotojai jaučia tam tikras sėkmės ribas, nes dvasios-šeimininkai gali kontroliuoti medžiotojų prielaidą prie žvėrių siekdami palaikyti žvėrių balansą skirtingose vietose. Posovietiniame kontekste, kai visi konkuruoja dėl išteklių, žmonės dažnai naudoja agresiją/dominavimą prieš kitus asmenis bei geografines vietas bei bando remtis tik savo įgūdžiais siekiant teigiamų medžioklės rezultatų. Šie santykiai sukuria riziką, kai dvasios-šeimininkai bei jų žvėrys pagalbininkai gali keršyti bei imti medžioti pačius medžiotojus. Taigi, šie santykiai kuriuos įkūnija bendradarbiavimas ir agresija, oročėnams-evenkams kelia daug abejonių, nesaugumo, dviprasmybių. Tokiu atveju galia gali būti analizuojama kaip prisitaikymas prie kintančio kraštovaizdžio bei prie skirtingų žmonių ar kitų asmenų pasiekiant sėkmę subsistencinėse praktikose posovietinėje aplinkoje. Taigi, mano lauko tyrimo pastebėjimu, oročė-

nų-evenkų galia gali būti geriausiai analizuota kaip agresijos bei kooperavimo santykiai, taikomi kitų asmenų atžvilgiu, neatskirti nuo skirtingų kraštovaiz-

džio vietų patirčių. Šiame straipsnyje didžiausias dėmesys bus skiriamas oro-čėnų-evenkų galios raiškos analizei per veiksmus.¹³

GALIOS SAMPRATŲ KOMPLEKSIŠKUMAS SIBIRO ETNOGRAFINĖSE STUDIJOSE

Etnografinėje literatūroje, aprašančioje Sibiro autochtonus, galima rasti daugybę nuorodų, akcentuojančių vienus ar kitus galios sampratos aspektus, kurie siejasi su oro-čėnų-evenkų šeimininko (or. *ežen*) samprata, jos kontekstualizacija bei plėtojimu. Dauguma Sovietų Sibiro etnografų vartoja rusišką žodį *khoziain* (šeimininkas), siedami jį su dvasiomis, gyvenančiomis įvairiose vietovėse, gyvūnais ar daiktais.¹⁴ Tokios dvasios-šeimininkai (rus. *dukh khoziain*) valdo skirtingas geografines vietoves (baseinas, kalva, ežeras) arba dangaus kūnus (saulė, mėnulis) bei gali lemti laukinių ar naminių gyvūnų elgseną bei žmonių likimus. Vietovė, valdoma dvasios-šeimininko, yra laikoma jos namais, kuriuose ji gali kontroliuoti tiek gyvūnų dauginimosi bei atgimimo ritmus, tiek daugelį žmogaus gyvenimo sričių, apimančių judėjimą, kasdienybę, pasakojimus ar žmonių-gyvūnų santykius.

Ankstyvuosiuose etnografiniuose įrašuose oro-čėnų galia yra siejama su šamanistinėmis praktikomis, agresija ar net dominavimu. Rusų etnografas emigrantas Sergejus Shirokogoroffas¹⁵, kuris parašė monografiją, skirtą psicho-mentaliųjų tungusų kompleksų tyrinėjimui, šamaną apibūdina kaip centrinę figūrą, tarpininkaujančią tarp regimojo ir neregimojo pasaulių. Etnografinius lauko

tyrimus Shirokogoroffas atliko tarp oro-čėnų-evenkų Užbaikalėje (1912–1913 m.), Tolimuosiuose Rytuose bei Mandžiūrijoje (1914–1918 m.). Shirokogoroffas¹⁶ apibūdina tungusų¹⁷ šamanus kaip „abiejų lyčių asmenis, turinčius savo dvasias-šeimininkus, kurias, esant reikalui, gali inkorporuoti į save ir naudotis jų galia saviems tikslams pasiekti.“ Jeigu šamanas yra per silpnas ir pasikviečia dvasią į savo kūną, bet nesugeba jos suvaldyti, tokiu atveju tikėtina, kad dvasia užvaldys šamaną ir taip jį sunaikins.¹⁸ Anot Shirokogoroffo¹⁹, šamanų dvasios-šeimininkai ritualų metu norimų rezultatų siekia atlikdami dvasių prievartavimą, apgaulinėjimą, manipuliaciją ar net bauginimą. Itin vaizdingų tokio suasmėninto dominavimo pavyzdžių savo straipsnyje pateikia etnologas Aleksejus Anisimovas²⁰, apibūdindamas, kaip evenkų šamanas valdo dvasias, naudodamas karines strategijas ar kovą primenančius būdus: šamanas kovoja su svetimomis dvasiomis ar įtakingais kitų klanų šamanais, taip apsaugodamas savo klaną nuo svetimų dvasių atakų.²¹ Šamanas yra pristatomas kaip dvasias kontroliuojantis, joms įsakinėjantis bei meistriškai jomis manipuliuojantis asmuo, naudojantis specialiai pastatytą užtvarą (or. *maril*).²² Tokią užtvarą sudaro šamano dvasios ir ji naudojama ritua-

lo metu kovai su kitomis galingomis būtybėmis.²³ Dėmesys šamanistinei galiai yra vienas iš vyraujančių stereotipų, būdingų 1980-iesiems metams, kai šamanas buvo vaizduojamas kaip dvasinės lyderystės ikona, aptinkama daugelyje „primityvių bendruomenių“ visame pasaulyje.²⁴ Nors Shirokogoroffas²⁵ pažymi, jog kiekvienam medžiotojui privalu išmanyti pačius paprasčiausius dvasių valdymo metodus bei gebėti išvengti jų pavojingų veiksmų, šio autoriaus plėtojama galios samprata apsiriboja tik „šamanistinio dvasių valdymo meno“ apibūdinimais.²⁶

Tuo tarpu rusų etnologės Glafira Vasilevič²⁷ bei Galina Varlamova²⁸ savo aprašymuose galią sieja su oročėnų tikėjimu, jog skirtingos vietovės, objektai, reiškiniai ir nežmogiškos būtybės turi galią – *musun*. Išties *musun* apima daugelį sąvokų, susijusių su *judėjimu-energija-jėga-siela-dvasia-šeimininku*, kas parodo galios sampratos kompleksiskumą. Taigi, kaip teigia Vasilevič²⁹, pati seniausia *musun* prasmė yra „judėjimo galia“ – visiems aplinkos reiškiniais būdinga savybė. Pasak jos, lietus, vanduo, debesys, upės bei visi kiti objektai, kurie išreiškia judėjimą, gali būti apibūdinami kaip *musuči* (turintys ar galintys įgauti *musun*).³⁰ Vasilevič³¹ taip pat teigia, jog net tokie geografiniai dariniai kaip kalnai dėl krantinčių akmenų sukeliama garsų evenkų buvo suvokiami kaip judantys objektai ir vadinami *mususchi*. Vietos medžiotojai sako, jog būti „gyvu“ ir būti „šeimininku“ reiškia judesį ar judėjimą, kuris tiesiogine prasme taip pat apibūdinamas kaip turintis sielą (or. *omi*) ar esantis gyvas. Taigi, Symo upės evenkai šuns uo-

degos mostelėjimą vadina *omimi* (or. *omi* siela), kuris verčiamas kaip „išorinė sielos apraiška“³². Tuo tarpu mongolams *omi* reiškia „kvėpavimą“. Kvėpavimas yra kita labai svarbi gyvybės metafora, paplitusi tiurkų tautose³³. Šiame kontekste, evenkų ir tiurkų kalbomis kalbantys žmonės kvėpavimą bei judėjimą priskiria ne tik žmonėms ar gyvūnams, bet taip pat augalams bei geografiniams objektams.³⁴ Vasilevič teigia, jog sąvoka *musun* buvo išplėtotą evenkų ir reiškė suasmenintas esybes, tokias kaip įvairios galingos dvasios-šeimininkai, gabūs pasakotojai ar šamanai evenkų religiniuose įvaizdžiuose³⁵. Vasilevič³⁶ tokius pasikeitimus vertina kaip raidos transformaciją iš archainių tikėjimų į šamanų praktikas. Tokia interpretacija greičiausiai paremta socialinės evoliucijos doktrina, kurios idėjomis persmelkta daugelis sovietinio laikotarpio etnografinių darbų.

Evenkų etnologė bei tautosakininkė Varlamova³⁷ plėtoja *musun* aiškindama ją kaip „psicho-energiją“ (rus. *psichicheskaia energija*) arba „gyvybės-energiją“ (rus. *zhivaia energija*), būdingą daugeliui negyvų objektų. Ji aprašo, kaip Amūro krašto oročėnų-evenkų santykiai su skirtingais objektais, turinčiais *musun*, padeda jiems pasiekti sėkmę subsistencinėse praktikoje bei gydyti žmones.³⁸ *Musun* taip pat gali būti perleidžiama kitiems asmenims, nes kai kurie daiktai (medžioklės trofėjai ar dovanos) yra laikomi *musun* šaltiniais, todėl jų yra dažnai kolekcionuojami bei naudojami medžiotojų kaip sėkmę nešantys atributai. Autorė taip pat pabrėžia, kad blogas žmogaus elgesys gali nužudyti įvairiuose objektuose esančią galią *musun*.³⁹ Varlamova⁴⁰

atskleidžia, kaip žodžiai ir kalba gali būti laikomi *musuchi* (daiktai, turintys *musun*), todėl, atitinkamai, jie gali pridaryti žalos arba pagelbėti.

Oročėnai-venkai, tarp kurių gyvenau atlikdamas tyrimus, savo kalboje taip pat vartoja vietines *ežen* ir *khoziain* reikšmes, kalbėdami apie įvairias dvasias, žmones bei gyvūnus. Anot lingvistės Veros Tsintsius⁴¹, tungusų-mandžiu-rų kalbų žodyno, evenkų žodis *ežen* reiškia „savininką“, „šeimininką“ (rus. *khoziain*), „valdovą“ (rus. *nachalnik, pravitel'*) ir „dvasią-šeimininką“ (rus. *dukh khoziain*). Tiurkų kalbose žodis *ežen* yra verčiamas „šeimininkiškumas“ ir „galia“, priskiriant šias savybes geografinėms vietoms, dvasioms ir žmonėms.⁴² Oročėnų elnių augintojai ir medžiotojai sąvoką *ežen* apibūdina kaip žmogų, turintį galingumą (rus. *mogushchii*) ar fizinę jėgą (rus. *silnyi*). Oročėnų-evenkai medžiotojai ir augintojai taip pat sako, jog *khoziain* yra tas, kuris turi tam *chinen*, reiškiančią „dvasinę stiprybę“ (rus. *dukhovnaia sila*), „energiją“ (rus. *energiia*)⁴³, „sugebėjimą“ (rus. *umenie*), „fizinę jėgą“ (rus. *fizicheskaia sila*) ir „judėjimo jėgą“ (rus. *sil dvizhenie*). Tai patvirtina ir Tsintsius⁴⁴ žodyne esantis sąvokos *chinen* vertimas: „galia“ (rus. *mosch'*), „jėga“ (rus. *sil*), o taip pat „stiprus žmogus“ (rus. *bogaty'r*) ir „vadas“ (rus. *vozhd'*).⁴⁵ Oročėnai tiki, kad *chinen* (dar vadinama „energija“) gali būti perduota kitiems daiktams, vietoms ir žmonėms.

Užbaikalės oročėnų-evenkų medžiotojai ir elnių augintojai *ezen* ar *chinen* suvokia ir sieja su „blogos“ ir „geros“ sėkmės sąvokomis (or. *kutu*). Yra sakoma, jog žmogus gali pasiekti arba pra-

rasti sėkmę (rus. *doby't' i poteriat' udachiul fart/kutu*) priklausomai nuo to, kokius bendradarbiavimo santykius (sėkmingus ar nesėkmingus) jam pavyks užmegzti su gyvenamosios medžiotojo vietos dvasia-šeimininku. Bendradarbiavimas tarp žmonių ir dvasių-šeimininkų, paremtas pagarbos ir resiproksijos ritualais, yra plačiai aprašytas daugelyje Sibiro autochtonų etnografinių darbų. Tokio pobūdžio Užbaikalės oročėnų-evenkų praktikos, pasireiškiančios arbatos, šovinių, monetų, degtukų ir daugelio kitų daiktų aukojimu tam tikrose vietose, buvo aprašytos dar pirmuosiuose kolonijinio laikotarpio įrašuose.⁴⁶ Dvasios-šeimininkai dalinasi gyvūnais su medžiotuju, nors kita vertus, pasak oročėnų-evenkų, medžiotojas privalo būti pakankamai įgudęs, kad išnaudotų suteiktą galimybę gauti ar išlaikyti sėkmę, pasitikėdamas tik savo įgūdžiais, žiniomis ir savo kūno valdymu.⁴⁷ Taigi, tokia sėkmė pasiekiamą geros dvasių-šeimininkų valios ir pakankamų medžiotujo įgūdžių nugalėti medžiojamą gyvūną dėka. Nepaisant to, dvasia-šeimininkas gali riboti medžioklės rezultatus, kontroliuodamas gyvūnų mirties ir atgimimo ciklus.⁴⁸ Tokiais atvejais žmogus taip pat gali sumedžioti didelį kiekį gyvūnų, panaudojant agresyvius veiksmus prieš juos, ir tokiu būdu priversdamas keisti savo santykius su dvasiomis-šeimininkais. Etnografiniuose Vasilevič⁴⁹ ir Anisimovo⁵⁰ raštuose teigiama, kad dvasios-šeimininkai, amuletai ir sėkmė Amūro regiono evenkų yra vadinami *magun* arba *sinken*. Taip pat galima pastebėti, jog oročėnų kalbos žodis sėkmė (or. *kutu*) turi panašų atitikmenį tiurkų kalbose – *kut-*, kuris turi

tokias reikšmes: „gyvybės galia“, „siela“, „dvasia“ ir „prestižas“.⁵¹

Oročenų-evenkų aprašančios etnografinės studijos atspindi idėją, kaip žmonės, turintys ypatingą galią, pasiekia sėkmę kovoje su įvairiais gyvūnais. Iš tiesų, žaidimas ir varžytuvės yra dvi idiomos, aprėpiančios daugelį vietinių Sibiro gyventojų socialinio gyvenimo aspektų. Pasak prancūzų etnologės Roberte Hamayon⁵², žaidimas Sibire yra labai svarbi daugelio ritualų ir iškilmių dalis, padedanti užsitikrinti sėkmę ir sustiprinti bendrumo jausmą bei partnerystę. Varžytuvių tarp žmonių ir nežmoniškų būtybių aspektas taip pat yra labai svarbus evenkų ritualui *ikenipke*. *Ikenipke* („gyvenimo pamėgdžijimas“, „žaidimas už gyvybę“, or. *ike* – žaidimas) – pavasario šventė, kurios metu medžiotojai simboliškai persekioja laukinius briedžius arba elnius, kurie taip pat laikomi lygiaverčiais tokios varžytuvių su medžiotoju dalyviais. Tuo tarpu varžytuvių baigtis užtikrina sėkmę ir gerovę medžiotojams.⁵³ Tokios varžytuvės taip pat yra sudėtinė daugelyje evenkų grupių atliekamo lokių medžioklės ritualo dalis.⁵⁴ Varžytuvės, ritualų metu iššauktos tarp skirtingų asmenų, gali būti suprantamos kaip „lygiaverčių ir harmoningų“ santykių kūrimas bei būdas prisiskauti sėkmę.⁵⁵ Varžytuvės su gyvūnu bei jo pergudravimas „lygioje kovoje“ (rus. *na ravne*) oročenų yra laikomas tinkamu ir priimtiniu medžioklės būdu.⁵⁶ Jis taip pat laikomas sąžiningu būdu sėkmei pasiekti, nerizikuojant užrūstinti skirtingų vietų dvasių-šeimininkų.

Pasak Anisimovo⁵⁷, evenkai tiki, kad dvasia-šeimininkas gali varžytis ir pre-

kiauti su kitomis, netoliese esančias vietas valdančiomis dvasiomis-šeimininkais⁵⁸. Taigi, kai tam tikruose taigos plotuose medžioklė tampa nebeproduktyvi ir sumažėja medžiojamų gyvūnų skaičius, medžiotojai tai aiškina tuo, jog dvasia-šeimininkas prarado visus savo gyvūnus kovoje su kitomis dvasiomis-šeimininkais⁵⁹. Taipogi etnografas Ilja Gurvichius⁶⁰ aprašo specifinį Jakutijos evenkų epo tipą, vadinamą *soning* arba *sine*, kas reiškia „jėgą“. Šis epas pasakoja apie įgudusį medžiotoją, kuris, patirdamas daugybę pavojų kovose su įvairiomis būtybėmis, tuo pat metu sugeba visą klaną aprūpinti sumedžiotų gyvūnų mėsa. Oročenų-evenkų senolių pasakojamose istorijose taipogi yra panašių kovų tarp įvairių gyvūnų idėjos. *Nimnakanil* pasakose gyvūnai kovoja vieni su kitais bandydami pergudrauti varžovus arba sudarydami sąjungas su kitais gyvūnais⁶¹. Ir išties, daugelyje tenykščių Sibiro bendruomenių, įskaitant ir evenkus, kasdieniuose pokalbiuose skirtingi gyvūnai yra dažnai įvardijami kaip tam tikrų vietų šeimininkai⁶². Anot Shirokogoroffo⁶³, tungusai taip pat varžosi kovoje su lokiais dėl tam tikros vietos šeimininko statuso. Bandydami užimti tam tikras teritorijas upių baseinuose, jie naudoja dominavimo arba bendradarbiavimo taktikas. Aptarti pavyzdžiai parodo, kad šeimininkiškumas yra susijęs su dvasinėmis bei fizinėmis galiomis, judėjimu, sėkme, agresija, bendradarbiavimu, kovos/rungtyniavimo idėjomis. Tai atspindi *mastery* fenomeno kompleksiskumą, kurį bandau atskleisti aptardamas kasdienes Oročenų santykius su kitais žmonėmis, gyvūnais bei dvasiomis.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Etnonimas *evenkai* 1920 m. buvo parinktas ir adaptuotas Sovietų valdžios kaip administracinis terminas. Šis terminas apėmė skirtingas ir išsibarsčiusias plačioje teritorijoje klajoklių grupes, priklausančias tungusų-mandžiūrų kalbinei šeimai po Spalio revoliucijos.
- ² Kokybiniai antropologiniai lauko tyrimai atlikti 2004–2005, 2010 metais Užbaikalės krašte (buvusiame Čitos regione bei Buriatijoje) tarp aukštutinio Vitimo upės oročenų, gyvenančių Baunto rajone bei Tungokočeno rajone. Taipogi aš atlikau archyvinės medžiagos analizę St. Peterburgo, Čitos ir Irkutsko archyvuose bei muzejuose.
- Tyrimus finansavo Wenner Gren antropologinių tyrimų fondas bei Lietuvos mokslo tarybos administruojamas podoktorantūros stažuotojų projektas.
- ³ Žr.: Graham Watson ir Jean Goulet. What Can Ethnomethodology Say About Power? // *Qualitative Inquiry*, 1998, Vol. 4, p. 96–113.
- ⁴ Žr.: Jerry Tew. *Social Theory, Power and Practice*. – Palgrave: Macmillan, 2002.
- ⁵ Žr.: Dennis Wrong. *Power in Forms, Bases and Uses*. – Chicago: University of Chicago Press, 1988.
- ⁶ Ten pat, p. 21–34.
- ⁷ Žr.: Michael Foucault. *Power and Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. – New York: Pantheon Books, 1980.
- ⁸ Žr.: Jerry Tew. *Social Theory, Power and Practice*.
- ⁹ Cynthia Cockburn ir Lynette Hunter. Transversal Politics and Translating Practices. // *Soundings: A Journal of Politics and Culture*, 1999, Vol 12 (2), p. 89.
- ¹⁰ Žr.: Sarah Nelson. *Gender in Archeology: Analyzing Power and Prestige*. – London: Routledge, 2004. Tracy Sweely. *Manifesting Power: Gender and the Interpretation of Power in Archeology*. – London: Routledge, 1999.
- ¹¹ Mikhail Bakhtin. *The Dialogical Imagination: Four essays*. – Austin: University of Texas Press, 1981.
- ¹² Žr.: Tim Ingold. *The Perception of the Environment: Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. – London: Routledge, 2000. Irwing Hallowell. Ojibwa Ontology, Behaviour, and World View. // *Culture in History: Essays in Honour of Paul Radin*. (red.) Stanley Diamond. – New York: Columbia University Press, 1960, p. 19–52.
- ¹³ Kitas D. Brandišausko straipsnis tęs galios raiškos temą bei nagrinės oročenų galios raišką siejant ją su skirtingų kraštovaizdžio vietų patirtimis.
- ¹⁴ Tokie šeiminko *khoziai* aprašai gali būti randami tiurkų, mandžiūrų bei mongolų kalbinėse grupėse Sibire bei Vidinėje Azijoje. Žr. komparatyvines studijas: Nikolai Alekseev. *Traditionnyye religioznye verovaniia tiurkoiazychnykh narodov*. – Novosibirsk: Nauka, 1992, c. 28–59, c. 76–101. Ilja Gurvich. *Kul'tura severnykh iakutov-olenevodov*. – Moskva: Nauka, 1977. Dmitrii Zelenin. *Tabu slov u narodov Vostochnoi Evropy: istoriia, struktura i sotsialnye funktsii*. – Novosibirsk: Nauka, 1929. Bernard Petri. *Okhota i olenovostvo u tuturskikh Tungusov v sviazi s organizatsiei okhotkhoziaistva*. – Irkutsk, 1930.
- ¹⁵ Sergei Shirkogoroff. *Psychomental Complex of the Tungus*. – London: Kegan Paul, Trench, Trubner and Co. Ltd., 1935.
- ¹⁶ Ten pat, p. 269.
- ¹⁷ Tungus yra senas kolonijinis vardas, apibūdinantis Užbaikalės tungusų mandžiūrų kalbinei šeimai priklausančias grupes, kurios šiandien save vadina oročėnais ar evenkais.
- ¹⁸ Ten pat, p. 207.
- ¹⁹ Ten pat, p. 187–207 ir Sergei Shirokogoroff. *Etnograficheskoe isledovanie: Izbranoe*. – Vladivostok: Dalnevostochnogo Universiteta iz-tvo, 2001 [1936].
- ²⁰ Aleksei Anisimov. The shaman's Tent of the Evenki and the Origins of Shamanistic Rite. // *Studies in Siberian shamanism* (red.) Henry Michael. – Toronto: University of Toronto Press, 1963, p. 84–123.
- ²¹ Konstantin Ryčkov. Eniseiskie Tungusy. // *Zemlevedenie*, 1917, Vol. 4, c. 1–67.
- ²² Aleksei Anisimov. *The shaman's Tent of the Evenki and the Origins of Shamanistic Rite*, p. 105–112.
- ²³ Ten pat.
- ²⁴ Žr.: Ake Hultkrantz. *Religion in Native North America*. – Idaho: University of Idaho Press, 1990. Vilmos Diószegi, Michel Hoppál. *Shamanism in Siberia*. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978.
- ²⁵ Sergei Shirokogoroff. *Psychomental Complex of the Tungus*, p. 187, 207.
- ²⁶ Žr. šeiminko sampratų, susietų su galingais žmonėmis bei valdžios atstovais Vidinėje Azi-

- joje analizę knygoje: Agniežka Halemba. *The Telengits of Southern Siberia*. – London, New York: Routledge Press, 2007.
- 27 Glafira Vasilevich. *Evenki: Istoriko-etnograficheskie ocherki (XVIII – nachalo XX v.)*. – Leningrad: Nauka, 1969.
- 28 Galina Varlamova. *Mirovozzrenie evenkov: otrazhenie v folklore*. – Novosibirsk: Nauka, 2004.
- 29 Glafira Vasilevich. *Evenki: Istoriko-etnograficheskie ocherki (XVIII – nachalo XX v.)*, c. 227.
- 30 Ten pat.
- 31 Ten pat.
- 32 Žr. Irina Maksimova. *Tungus Oikos: po materialam symsko-ketskoi grupy evenkov*. [Nepublikuota daktaro disertacija, Tomsko valstybinis universitetas]. – 1994, c. 83.
- 33 Eleonora L'vova ir kt. *Traditsionoe mirovozzrenie tiurkov Iuzhnoi Sibiri: Chelovek i obschestvo*. – Novosibirsk: Nauka, 1989, c. 83, 86.
- 34 Ten pat, c. 89–90 ir Glafira Vasilevich. *Evenki: Istoriko-etnograficheskie ocherki (XVIII – nachalo XX v.)*, c. 228.
- 35 Ten pat.
- 36 Ten pat.
- 37 Galina Varlamova. *Mirovozzrenie evenkov: otrazhenie v folklore*, 2004, c. 59–60.
- 38 Ten pat.
- 39 Ten pat.
- 40 Ten pat, c. 61–63, 71–72.
- 41 Vera Cincius. *Sravnitel'nyi slovar Tunguso-Man'-chzhurskikh iazykov*. T. 1–2. – Leningrad: Nauka, 1975, c. 437–438.
- 42 Žr. savoką eeze tarp altajiečių: Agniežka Halemba. *The Telengits of Southern Siberia*. – London, New York: Routledge Press, 2007, p. 64–67. Taipogi žr. eze tarp mongolų: Caroline Humphrey. *Shamans and Elders: Experience, Knowledge, and Power among the Daur Mongols*. – Oxford: Oxford University Press, 1996, p. 85–86.
- 43 Mano pagrindinis informantas Nikolajus Aruneevas buvo gerai susipažinęs su *New Age* literatūra bei ekstrasenso Kašpirovskio gydymu per televiziją, tad mėgo naudoti žodį *energiia*. Žr. taip pat: A. Znamenski. *The Beauty of the Primitive: Shamanism and the Western Imagination*. – Oxford University Press, 2007, p. 354.
- 44 Vera Tsintsius. *Sravnitel'nyi slovar Tunguso-Man'-chzhurskikh iazykov*. – Leningrad: Nauka, c. 396–397.
- 45 Daugiau *ezhen/ozhen* ir *chinen* reikšmių pateikta žodyne: Elpidifor Titov. *Tunguskii-Russkii slovar'*. – Irkutsk: Vlast' Truda, 1926, c. 112, 171.
- 46 Žr. I. Mainov. Nekotorye dannye o tungusakh Iakutskogo kraia. // *Trudy VSORGO*, 1898, c. 206. Georgi Irkutsk. *Opisanie vsekh v Rossiiskom gosudarsve obitaiuchikh narodov, takzhe zhitelei obriadov, ver obyknovenii, zhilishch, odezhd i prochikh dostopamiatnostei. Chast' tret'ia: O narodakh Samoedskikh, Mandzhurskikh i Vostochno-Sibirskikh kak i shamanskom zakone*. – St. Petersburg: Imperatorskoi Akademii Nauk, 1779, c. 13, 38.
- 47 Alexandra Lavrillier savo daktaro disertacijoje (*Nomadisme et adaptations sédentaires chez les Évenks de Sibérie postsoviétique : « jouer » pour vivre avec et sans chamane*. – Ecole Pratique des Hautes Etudes (EPHE), 2005, p. 234) pastebi, kad Amūro krašto evenkų suvokimu, medžiotojas turi gebėti „pagauti sėkmę“, kurią duoda dvasios.
- 48 Idėja, jog dvasios šeimininkai kontroliuoja gyvūnų atgimimą, yra paplitusi Šiaurės tautose. Žr.: Tim Ingold. *The Appropriation of Nature. Essays on Human Ecology and Social Relations. Themes in Social Anthropology*. – Manchester: Manchester University Press, 1986, p. 243–76 ir Peter Jordan. *Material Culture and Sacred Landscape: The Anthropology of the Siberian Khanty*. – London: Rowman and Littlefield, 2003, p. 123–125.
- 49 Glafira Vasilevič. *Evenki: Istoriko-etnograficheskie ocherki (XVIII – nachalo XX v.)*, c. 229.
- 50 A. F. Anisimov. *Religiia evenkov v istoricheskom izuchenii problemy proiskhozhdeniia pervobytnikh verovanii*. – Moskva-Leningrad: Nauka, 1958, c. 26.
- 51 Žr. L'vova ir kt. *Traditsionoe mirovozzrenie tiurkov Iuzhnoi Sibiri: Chelovek i obschestvo*. – Novosibirsk: Nauka, 1989, c. 72–80.
- 52 R. N. Hamayon. *Game and Games, Fortune and Dualism in Siberian Shamanism*. // *Shamanism and Northern Ecology* (red.) Juha Pentikainen. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1996, p. 61–66.
- 53 Žr. A. Lavrillier. De l'oubli à la reconstituer d'un rituel collectif: L'Ikénipkè des Évenks. // *Slovo* 28/29, p. 169–191. G. M. Vasilevich. *Drevnie ohotnich'i i olenevodcheskie obriady evenkov*. // *Sbornik MAE* 17. – Leningrad: Nauka, 1957, c. 151–163.
- 54 Michail Turov. *Kul't medvedia v folklore i obriadovoi praktike evenkov*. // *Narody Sibiri: istoriia i kul'tura. Medved' v drevnikh i sovremenykh kul'turakh Sibiri*. – Novosibirsk: SON RAN, 2000, c. 48–59. Glafira Vasilevich. *O kul'te medvedia*

- u Evenkov. // *Sbornik MAE* 27. – Leningrad: Nauka, 1971, c. 150–169.
- ⁵⁵ Žr. Sibiro tiurkų tautų tyrinėjimus: Eleonora L'vova ir kt. *Traditsionoe mirovozenie tiurkov Iuzhnoi Sibiri: Chelovek i obschestvo*. – Novosibirsk: Nauka, 1989, c. 125–128.
- ⁵⁶ Yra tikima, jog dvasia-šeimininkas bei žvėris gali supykti, jei medžiotojas suteikia kančią medžiojamam žvėriui. Žr. Dmitrii Zelenin. *Tabu slov u narodov Vostochnoi Evropy i Severnoi Azii*. – 1929, c. 41.
- ⁵⁷ Aleksei Anisimov. *Religiia evenkov v istoricheskom izuchenii problemy proiskhozhdeniia pervobytnikh verovanii*. – 1958, c. 18–19.
- ⁵⁸ Žr. Sergei Shirokogoroff. *Etnograficheskoe isledovanie: Izbranoe*. – Vladisvostok: Dalnevostochnogo Universiteta iz-tvo, 2001 [1936].
- ⁵⁹ Aleksei Anisimov. *Religiia evenkov v istoricheskom izuchenii problemy proiskhozhdeniia pervobytnikh verovanii*, c. 18–19.
- ⁶⁰ Ilja Gurvič. *Kul'tura severnykh iakutov-olenevodov*. – Moskva: Nauka, 1977, c. 150–171.
- ⁶¹ Žr. *nimmakanil*: Glafira Vasilevich. *Sbornik materialov po evenkiiskomu folkloru. Trudy po folkloru*. T. 1. – St. Petersburg: Izdatelstvo 'Trudy narodov severa', 1936, c. 158–161. M. G. Voskoboinikov. *Prozaicheskie zhanry evenkiiskogo fol'klora* [Nepublikuota daktaro disertacija]. – St. Petersburg: Institute of A. I. Gertzen, 1965, c. 70–103.
- ⁶² Taipogi žr. Aleksei Mazin. *Traditsionnye verovaniia i obriady evenkov-orochonov (Kon. XIX – nach. XX vv.)*. – Novosibirsk: Nauka, 1984, c. 37–39. Mikhail Turov. *Kul't medvedia v folkloru i obriadovoi praktike evenkov*. // *Narody Sibiri: istoriia i kul'tura. Medved' v drevnikh i sovremenykh kul'turakh Sibiri* (reds) Ilja Gemuevir kt. – Novosibirsk: SON RAN, 2000, c. 48–59.
- ⁶³ Sergei Shirokogoroff. *Social Organization of the Northern Tungus*. – Shanghai: Commercial Press, 1929, p. 42–44.

B. d.